

ПРОБЛЕМИ НА ПРОФЕСИОНАЛНИЯ ИЗБОР ПРИ ЮНОШИ В СОЦИАЛЕН РИСК

Даниела Тасевска

PROBLEMS VOCATIONAL CHOICES IN ADOLESCENTS IN SOCIAL RISK

Daniela Tasevska

Abstract: Scientific research on the difficulties of young people in the period of adolescence.

Discursive analysis focuses on those aspects of psychological and pedagogical support of teenagers on the verge of independent living.

Key words: vocational choice, career development, profession, social risk, adolescents.

Въведение:

Научната разработка фокусира внимание върху трудностите на младите хора в периода на юношеството.

Дискурсивно анализът е насочен към аспектите на психолого-педагогическа подкрепа на юношите на прага на самостоятелния живот.

Целите на научната статия са свързани с изясняване на следните ключови проблемни области, относно кариерното развитие в юношеска възраст:

- какви са етапите на кариерното развитие;
- какви трудности срещат младежите в риск при избора на професия и намиране на работа;
- как да се помогне на младежите да разберат какво искат по отношение на професия и работа;
- как да се помогне на младежите да оценят своите способности и умения по отношение на избор на професия и работа;

- как да се помогне на младежите да преценят какво трябва да направят в конкретни условия по отношение на професия и работа;
- как да се помогне на младежите да търсят работа и да се адаптират на работното място;
- как да се извършва групова работа с младежите по отношение на тяхното кариерно развитие.

1. Основни понятия

Основните понятия с, които борави анализът са:

Професия – съвкупност от знания, умения и опит, придобит вследствие на специална подготовка и упражнявани в определена трудова дейност

Длъжност – позиция със задължения и отговорности на конкретно работно място

Кариера – специфична последователност от събития и преживявания, свързани с упражняваните професии и длъжности, както и други житейски роли, имащи отношение към тях и продължаващи през целия живот

Кариерно развитие – процес на управление и адаптиране на събитията, свързани с кариерата, част от които могат да бъдат контролирани, а друга част – не.

Кариерна зрялост – готовност на младежите да правят информирани решения и да се справят с задачите на развитието относно кариерата съобразно конкретната възраст

Кариерен план – съвкупност от предварително обмислени цели и дейности за тяхното постигане по отношение на кариерното развитие

Професионална консултация – процес на оказване на помощ от специалисти на клиенти по отношение на тяхната професионална реализация

2. Професионална помощ при избора на професия и търсене на работа

Специалистите от помагащите професии имат трудната задача да развият способностите и уменията на младежите за избор на професия и търсене на работа. Но за да се реализира това специа-

листите трябва да познават ролята на кариерното развитие за личностен растеж и усъвършенстване. Освен това те трябва да умеят да диагностицират фазите на кариерното развитие, както и трудностите, които младежите в риск срещат в професионалното си самоопределение. Те трябва да умеят да помагат на младежите при изследване на техните професионални предпочитания, при идентифициране на интересите и способностите, а така също и при изработване на кариерен план

2.1. Психолого-педагогическо консултиране при анализ на жизнено планиране и кариерно развитие в юношеската възраст

Юношите и девойките преживяват редица трудности по пътя на своето развитие. Те трябва да намерят удовлетворително решение на въпроса “Кой съм аз?”, да създадат представа за света около себе си, а също и какво е ценно и важно в живота. Свързано с тези задачи на развитието е и професионалното самоопределение. Младите хора в периода на късното юношество чувстват все по-силен натиск да се самоопределят по отношение на бъдеща професия. Ранните избори, водещи до постъпване в училища за придобиване на професия, вече се преосмислят и ако има негативен опит се търсят алтернативни варианти.

Професията, която искаме да упражняваме или упражняваме е важен индикатор за образа, който имаме за себе си, за самоуважението и за желания статус в обществото. Когато правим избор на професия и план за реализацията ни с нея, ние показваме нашата увереност в постигането на жизнените ни цели.

За да направят реалистичен избор на професия юношите трябва добре да познават себе си. В противен случай избора на професия ще е наложен от другите, което оказва влияние относно мотивацията за овладяването на професия. Веднъж взетото решение за избор на професия стимулира развитието на познавателен интерес, способностите и уменията на младежите, които са важни при упражняването ѝ.

От друга страна липсата на професионално самоопределение или ако то е абсолютно нереалистично, може да бъде индикатор, че младежа не познава себе си, своите способности и умения, а също и че не може да се ориентира адекватно в социалната среда.

Без съмнение професионалният избор е един от най-важните, тъй като той отразява проекциите, които правим в бъдещето. Чрез него ние се опитваме да реализираме нашите жизнени планове. Ето защо той е избор, който ни помага да израснем. В професията ние развиваме качествата си (4, с. 78).

Когато хората избират кариера, те не избират само професия, но и начин на живот. Професионалното самоопределение е свързано с приемането на определени ценности. Планирането на кариерата е и жизнено планиране. Ето защо работата по изясняване на желанията по отношение на професия, трябва бъде предшествана от проучване на желанията относно начина на живот:

- Жизненото планиране включва определянето на начина на живот (Какъв живот искам да живея?).
- Жизнен календар (Кои са значимите събития в моя живот?)
- жизнен обхват (В кой период на моя живот съм сега?).
- Жизнени цели (Кое е най-ценното в моя живот?).
- Жизнена траектория (В каква посока се движи моя живот и как се свързвам със средата, в която преминава?).

Консултантът може да зададе посочените по-горе въпроси, за да стимулира мисленето на младежа по отношение на живота, който би искал да води в бъдеще. Когато се търси отговор на въпросите, трябва да има предвид, че жизненото пространство се състои от 4 сектора: работа, интимност, здраве и игра (забавления). Те трябва да са балансирани, тъй като животът не може да бъде ограничен само в един или два от тях. Няколко техники са полезни за подпомагане на жизненото и кариерно планиране. Например можем да помолим младежа да затвори очи и да се представи, че е на 40 год. Какво работи? В каква къща живее? Какъв е състава на неговото семейство? Колко деца има? Как се чувства и как се забавлява през свободното време? След това младежът може да отвори очи и да се обсъди кое е важно за него в живота, мислил ли е как да го постигне и така нататък.

Друга техника е да се помоли младежа да нарисова линията на своя живот, като отбележи от раждането до смъртта, какви значими събития сама се случили и кога, а също и какви значими събития очаква да му се случат в бъдеще.

Трета техника е да напише история на своя живот, но написана от негов приятел или близък, все едно, че това е пиеса. Младежът пише романа на своя живот в трето лице, което му позволява да се дистанцира за момент от себе си и да осъзнае в по-голяма степен своите желания и ценности.

Специалистите от помагащите професии трябва да помнят, че в професионалното самоопределение се отразяват множеството проблеми от другите личностни сфери. Например ниската самооценка и липсата на увереност може да води до избор на нископлатена професия или занятие, въпреки че юношите имат способности да усвоят по-сложна професия.

За да може да се подпомогнат младежите в професионалното им самоопределение, трябва да се знае през какви етапи преминава преди да се стигне до избор и изработване на план за кариерно развитие.

Има различни схващания за фазите, през които минава изборът на професия. Една от най-популярната теория е тази на Ели Гинзбург.

Според нея три са етапите до момента на окончателния избор:

- въображаем избор
- пробен избор
- реалистичен избор

Въображаемият избор на професия се извършва около 10 год. Детето по-скоро си представя дадена професия, отколкото прави даден избор. То мисли професията в термините на неговите желания да бъде възрастен. То не си дава сметка за реалните трудности, които ще има, ако се реализира в тази професия. То няма представа за своите възможности и способности, както и за ограниченията на професията. Дори нещо повече, то предполага че има неограничени способности да стане каквото си иска.

В периода на пробния избор подрастващият прави конкретен избор, който не е окончателен. Обхваща периода от 13 г. до 14 год. Тогава те натрупват информация за професиите и труда и затова е принуден да променя първоначалния си избор на професия. В началото той тръгва от това какво той или тя обичат или харесват. Покъсно започва да се пита дали е способен да извършва тази дейност. Тогава започва да осъзнава, че съществуват обективни фактори, които

оказват влияние при избора на професия. Подрастващите, също така, си задават въпроса какви ценности търсят в професията. Те започват да се оформят възглед за света и разбират, че професията е от ключово значение, за да се живее според неговите принципи и да се намери начин за удовлетворяването на ценностите. Те вече разбират, че един професионален избор е съчетание на различни неща. Това става около 15–16 год. След като са разбрали какво искат, на юношите им е необходимо време в пълна степен да го осъзнаят. Това се налага от ограниченията, които им налага животът в училище. Те намират реализация главно в спорта и в свободното време, а нямат практически опит.

През третия период се предполага, че юношите имат възможност за пряк опит в света на труда и това осигурява възможност за реалистичен избор. През този период се прави изследване, събира се колкото се може повече информация за професиите и условията на труд. Предпочитанията се подреждат по значимост, като се съобразяват с реалностите на пазара на труда.

Към 18–19 год. младият човек знае какво иска и избира конкретна професия.

Може би този модел се отнася за част от младежите.

Други автори посочват, че младите хора продължават да експериментират в сферата на труда и избора на професия до 25 год.

Можем да приемем, че за голяма част от младежите това е вярно. Много от тях често сменят работата си, дори и професията си, преди окончателно да се установят. Да не забравяме, че живеем във време на постоянни технологични и социални промени, които принуждават хората често да се сменят професиите.

2.2. Трудности в професионалното самоопределение и адаптация на младежите в риск

Младежите в риск срещат редица трудности при професионалното самоопределение и адаптация, като те са особено големи при тези от тях, които живеят в специализирани институции. На тях им липсва неформалното образование по отношение на труда и професиите, което всяко дете получава в семейството. Част от тях нямат възможност да усвоят трудови навици, които детето в семейството

формира, участвайки в домакинските задължения. Те нямат достъп до неформалната мрежа на семейството, чрез които да се запознаят с представители на различни професии и да получат повече информация за света на професиите. Също така децата в институциите често нямат възрастни за пример, от които могат да усвояват нагласи към труда и професиите чрез идентификация.

В повечето професионални училища практиката е слабо застъпена, което намалява възможностите за компенсиране на недостатъците от липса на семейна среда по отношение на кариерното развитие на младежите в риск. Всичко това затруднява и забавя професионалното самоопределение и кариерното развитие сред част от младежите в риск.

От друга страна, част от младежите, попадайки в такава социална ситуация развиват способности да се справят сами още от много млада възраст, да предприемат различни дейности, чрез които си осигуряват доходи. В действителност те са в по-голяма степен подготвени за професионален успех, отколкото мнозина свои връстници, които не са преживявали подобни трудности.

Сред част от младежите в риск най-често се срещат следните проблеми в кариерното им развитие:

- затруднения при изследване на алтернативи в професионалното самоопределение;
- избор на професия, която е под способностите на младежа, поради ниска самооценка или други емоционални проблеми;
- липса на професионално самоопределение, поради нерешени емоционални проблеми и липса на увереност в собствените възможности;
- прехвърляне на отговорността за професионалното самоопределение и търсене на работа за младежите от значимите други (възпитатели, психолози, социални работници, познати и др.);
- трудности при изработване и прилагане на кариерен план, поради външен локус на контрол;
- честа смяна на желанията и плановете по отношение на професията.

2.3. Индивидуална работа с младежите в риск за кариерното им развитие

Работата с младежите в риск по отношение на тяхното кариерно развитие може да бъде индивидуална и групова. Всяка от тези форми си има предимства и недостатъци. Познаването им помага на специалистите да организират дейността с младежите в риск по начин, който е ефективен и същевременно икономичен по отношение на време и ресурси.

Индивидуалната работа е за предпочитане, когато:

- клиентът има характерови особености, които затрудняват разкриването му в група;
- няма общност в преживяванията и историите на клиентите, което прави неефективна груповата форма на работа;
- има опасност да не се разгледат задълбочено индивидуалните случаи на клиентите;
- има опасност да не се получи сплотеност и оттам разкриване от носно лични неща като мечти, проблеми, които пречат на професионалната реализация и др.;
- има опасност по-пасивните членове да нямат възможност да участват активно.

Груповата форма на работа е за предпочитане, когато:

- трябва да се информират младежите относно професията, без да се навлиза в прекалено лични неща;
- има клиенти, които си приличат по биографии, възраст, специфични проблеми и др.;
- има клиенти, които взаимно се допълват и може да се получи взаимно учене от споделяне по отношение на кариерното им развитие.

Индивидуалната работа с младежите по отношение на кариерното им развитие може да бъде организирана в помощ на търсене на отговорите на 3 въпроса, които те си задават, когато обмислят своето кариерно развитие. Според редица психолози тези въпроси са:

1. Какво искам?

2. Какво мога?

3. Какво трябва?

Това са трите важни елемента на всяко кариерно развитие – “искам”, “мога” и “трябва”.

Първият елемент – “искам” се отнася до изследване на желанията на младежите по отношение на кариерата.

При втория елемент – “мога” се преценяват способностите и силните страни на младия човек, които биха могли да служат като основа за избора на професия и нейното упражняване. Тук се набелязва също така и какви допълнителни знания, нагласи и умения, може човек да развие, какви са склонностите му, а също и какво не би могъл да развие.

При последния елемент – “трябва” се отчитат ограниченията на средата, изразяваща се в наличните свободни работни места, семейни ангажименти, специфика на мястото, където младежът живее и др., за да изработи план за кариерно развитие. При него се търси “напасване” между желанията, способностите и уменията на младежа и пазара на труда. В рамките на този етап се проучва какво се търси на пазара на труда, какви знания, умения и квалификация, се търсят на пазара на труда, за да бъдат формирани и да се осигури работа и заетост.

При всеки от етапите младите хора имат нужда от специфична квалифицирана помощ от страна на специалистите.

Оказването на психолого-педагогическа професионална помощ на юношите има за цел да изясни какво иска да постигне младежът в своето кариерно развитие.

Професионалната помощ може да приеме 2 форми: **самопознание и опознаване** в света на професиите.

Тук се разгледат начините на психолого-педагогическа подкрепа на младежа да получи повече информация за света на професиите.

Когато младежите трябва да вземат решение кой професионален път да поемат, те са изправени пред голям обем информация (2, с. 58–102). Същевременно мнозинството от тях още нямат изградени навици за пресяване на информацията и за открояване на значимата част от информационния поток. Но по-голяма трудност представлява липсата на преки наблюдения върху професиите. Това особено силно е изразено сред младежите от специализираните институции, които нямат роднински кръг, който да ги въвежда по неформален път в особеностите на професиите.

Професионалното информирание е дейност от специалисти, насочена към систематично усвояване на знания за професиите и труда, особеностите на кариерното развитие, психофизиологическите и социално-икономически условия за адекватен избор на професия и кариера. Информацията, която се предоставя, се отнася до:

- производствено-технически аспекти на професията и труда – какви са техническите параметри на труд, как протича производственият процес, каква е организацията;

- социално-икономически аспекти на труда и професията – какво е търсенето на определен вид професии, какво е заплащането, какви тенденции съществуват в пазара на труда, какви са шансовете за намиране на работа за определена професия, какъв е престижът и и т.н.;

- медико-хигиенни аспекти на труда и професиите – какви са условията на труд относно здравето и безопасността, а също различията по пол и възраст;

- личностни и психофизиологични аспекти на професията и труда – какви са изискванията по отношение на психофизиологичните и личностни качества, за да може успешно да се упражнява професията;

- педагогически аспекти професията и труда – засяга възможностите за усвояване на определена професия, системата на образованието във всичките му форми – професионални училища, университети, други форми на професионални форми на професионално обучение, извънкласни и извънучилищни форми на повишаване на професионалната квалификация и др.

Според Кац професионалното информирание преминава през следните етапи:

1. Подкрепа на младежа да разбере каква информация ще му е нужна, за да направи правилен избор на професия и кариера.

2. Предоставяне на точна, изчерпателна и адекватна информация.

3. Улесняване на достъпа на младежа до нужната информация.

4. Помощ на младежа за разумна употреба на информацията.

Специалистите трябва да познават цялата система от професионално информирание в общността и да насочват младежите към

институциите, където има най-пълна информация по отношение на даден проблем. Специалистите от помагащите професии трябва да помогнат на младежите адекватно да интерпретират информацията за професиите, да им посочват силните им и слаби страни, така че да ги предпази от бъдещи разочарования.

Не трябва да се забравя да се изследват ценностите, чието удовлетворяване юношата ще иска да реализира в работата. Затова може да му се даде списък от ценности, свързани с работата и да се помоли да ги подреди по значимост за самия него. След това може да се обсъди заедно с него как предпочитаните ценности могат да намерят своето приложение в работата.

Консултантите биха могли да направят следното, за да подпомогнат процеса на опознаване на професиите от страна на младежите:

1. На картончета да бъдат отбелязани дейностите, които се изпълняват в различните професии. Младежът се запознава със тях и ги сортира според степента на предпочитанията си.

2. На младежите може да бъде поставена задача да разговарят с представители на различни професии, за да разберат повече за упражняваната от тях професия.

3. Младежът може да придружава представител на дадена професия в продължение на ден-два и да наблюдава каква дейност извършва.

4. На младежа може да се осигури работа през лятото или стаж с цел да се запознае по-обстойно с дадена професия.

5. Филми, представящи работата на отделни професии

За част от младежите от институциите е важно да имат по пълна представа за професиите, изградена на основата на преживелищен опит, защото поради по-ограничен опит има опасност да си създадат идеализирана представа и след това да се породи разочарование при упражняването на избраната професия.

Когато са изследват желанията на младежа, консултантът трябва да наблегне на това, че в началото ще се проучват желанията без да се интересуваме от това какви са възможностите на отделната личност и на пазара на труда. Процесите на разкриване на желанията и оценка на способностите трябва да бъдат разграничен, за да могат

да се идентифицират най-съкровените желания на младежите и които остават скрити и несподелени с останалите. Но в същото време могат да пречат да се реализират реалистичните избори за професия.

Оказването на психолого-педагогическа професионална помощ на юношите има за цел да изясни какво може младежът в своето кариерно развитие

Психолого-педагогическа професионална помощ: Тя е насочена към проучване на интересите, способностите и личностните особености на младежите по отношение на избора на професия и кариера. За да се реализира тази цел са създадени редица методи и процедури, които измерват индивидуалните особености, необходими за успешното упражняване на една или друга професия.

Целта на професионалната диагностика е младежите да получат надеждна информация относно своите интереси, способности, постижения и др. аспекти на тяхната личност и социална среда, която се отнася до избора на професия и кариера. По същество професионалната диагностика задълбочава самопознанието, позволява да се правят прогнози за академически успехи. На тази основа могат да се предложат области на професионална дейност, които ще удовлетворят младежите и ще улеснят развитието на техния потенциал.

Професионалната диагностика включва три стъпки:

1. Предварителен преглед.

- 1.1. събиране на наличните данни;
- 1.2. първоначално интервю за събиране на данни;
- 1.3. предварителна оценка.

2. Дълбочинен преглед (допълнително тестиране);

- 2.1. равнище на способности;
- 2.2. област на интереси;
- 2.3. сравнение, анализ и изграждане на хипотеза за подходящи професии на изследваната личност.

3. Оценка на цялата информация.

Специалистите от помагащите професии би следвало да познават силните и слабите страни на методите, въпросниците и тестовете за професионална диагностика, което позволява да правят точна оценка на индивидуалните особености на клиентите. При тяхното използване трябва да се подхожда внимателно, тъй като много от

тях не са адаптирани за българското население. Това предполага, че те не могат да бъдат точен измерител и не може да се даде обективна оценка за нивото на развитие на способностите. Резултатите от тестовете могат да служат за ориентир и стимулиране на рефлексията по изследваните параметри. Младите хора предварително трябва да бъдат информирани, че оценката от тестовете не може да бъде на изцяло обективна, тъй като е възможно те да се доверяват на тестовете и да възприемат една неточна оценка за себе си.

Важна част от проучването на младежите са учебните постижения. Консултантът трябва да обсъди с клиента какъв е успехът му в училище, по кои предмети той е по-висок и при кои по-нисък. Задължително се изследва кои предмети са интересни за младежа и кои усвоява с лекота, също и кои предмети го затрудняват.

Извънучилищните занимания също могат да бъдат индикатор за наличие на заложби в определена сфера и затова трябва да бъдат проучени. Хобитата или заниманията в свободното време показват какви интереси има младият човек и как това би могло да бъде използвано при планирането на кариерата.

Оказването на психолого-педагогическа професионална помощ на юношите има за цел да изясни какво младежът трябва да прави за своето кариерно развитие.

На този етап трябва да се вземе решение и да се направи план за постигането на целите. Това намира проявление в кариерната зрялост, която се изразява в способността на младежите да правят информирани решения и да се справят със задачите на развитието относно кариерата, съобразно конкретната възраст.

Желанията, способностите и уменията не гарантират наемане на работа. Професионалната помощ изисква да се помогне на младежа да намери съответствие между своите желания и способности от една страна, и пазара на труда – от друга. Младежите при вземането на кариерни решения трябва да отчитат ограниченията на средата. Те трябва да могат да проучват какви знания и умения се търсят на пазара на труда и да се опитват да ги овладяват.

Най-сериозна пречка пред ефективното кариерно планиране, която се среща при младежите, е външният локус на контрол. При

него личността се възприема като зависима от външни обстоятелства и затова планирането се схваща като нещо, лишено от смисъл. Стратегията, която би могла да доведе до промяна, е да се насочи вниманието на младежа към събития в миналото, при които е действал активно и това е дало резултат. Също така, би могло да се пита младежа дали познава изключения, които противоречат на неговото убеждение. За да има ефективно планиране младежите трябва да се възприемат като автори на своя живот, а не на жертви. При младежите в риск, това не е лесно и изисква продължителна работа.

Когато се оказва помощ на младежи относно трудности във вземането на решения, би следвало да се отчита стилът на вземане на решение, който е доминиращ. Те са три (1, с. 156–189):

- Рационален;
- Интуитивен;
- Зависим.

При младежи с доминиращ рационален стил на вземане на решение е достатъчно да им се предоставя необходимата информация, а също и подкрепа при реализирането на взетото вече решение.

При младежи с интуитивен стил на вземане на решение е необходима подкрепа при обмисляне на алтернативите и търпение, когато се взема решение.

При младежи със зависим стил е характерно предоставянето на другите да вземат решение вместо тях. Този тип на вземане на решение се среща често при младежи, израснали в институции. Стратегията, която трябва да следва консултантът, е да избягва да взема решение вместо младежа. Младежът трябва да се подкрепя самостоятелно да взема решение, да прави избори и да приеме, че грешните избори са част от живота. Често при младежите се наблюдава липса на ангажираност относно кариерен избор. За консултанта е важно да отграничи дали тази липса е генерализирана, или нормален етап от развитието на младежа, когато той е в процес на търсене. Има голяма вероятност да е генерализирана, ако младежът е в по-голяма възраст, а също и ако липсата на ангажираност се наблюдава и в други жизнени области. При планирането най-трудно е да се планират малките стъпки, които ще доведат до постигането на целта. Младежите трябва да бъдат подготвени, че не всичко може да се

планира, винаги ще има неочаквани събития, някои от тях благоприятни, а други – не.

Кариерният план е необходим, за да може младежът да фокусира усилията си и ресурсите, а не да ги разпилява. Той може да се променя, ако обстоятелствата се променят. Затова е важно да не смята, че взема окончателно решение, а да държи няколко възможности отворени. Тъй като младежите са склонни да създават нереалистични планове, добре би било да им се задава въпросът, какво биха правили, ако този план не се реализира. Би могло да им се предложи да разработят и песимистичен сценарий, чрез който да бъдат подготвени, ако оптимистичният не се реализира. Не трябва да се забравя, че младежката идентичност се изгражда на базата не на това, което са, а на основата на това, какво могат да бъдат. Още когато се изгражда кариерният план е добре да се създава нагласа, че дори и да не се реализира, това е полезен опит, от който могат да бъдат извлечени поуки.

2.4. Структурно-процесуални аспекти на психолого-педагогическата професионална консултация:

Тя е процес на оказване на помощ от страна професионалист на младеж по отношение на проблеми в областта на кариерното развитие. Има различни теоретични и практически подходи в професионалното консултиране. Общото между тях е че е необходимо да се изгради доверие между консултанта и клиента преди да се започне истинската дейност по намирането на решение на проблема. Необходимо е да се проучат очакванията на младежа по отношение на консултацията. Консултантът задължително обяснява каква е неговата функция (да изслушва, да изяснява, да помогне на младежа да разбере и т.н.). Консултантът би следвало да коментира въпросите на конфиденциалността, както и активното участие на младежа в търсенето на решение.

Консултантът може да повиши самоувереността и самоефективността, ако:

- поддържа духа на сътрудничество между младежа и консултанта;
- предлага безусловна подкрепа и уважение към уникалността и ценността на младежа като личност;
- признава и валидизира усилията от страна на младежа за намиране решение на проблема;

- помага на младежа да уважава и използва собствения му процес на учене;
- уважава знанията на младежа за собствения му жизнен опит и жизнени обстоятелства;
- подкрепя потребността от промяна, като му помага да състави работещ план за действие.

Ако младежът не е в състояние да решава задачи, свързани с кариерата, е по-добре да му се помогне да се справи с настоящите проблеми преди да се търси решение на кариерните проблеми.

Тук ще посочим един от най-често използваните подходи в областта на кариерното развитие. Това е информационно-структурната методика на Ертелт и Шулц (3, с. 206–233).

Процесът на консултиране преминава през следните фази:

1. Дефиниране на ситуацията и операционализиране на проблема.

В тази фаза консултантът стимулира клиента към по-подробно описание на проблема. Установява се степента на ангажиране от страна на клиента в търсене на решение на проблема, а също и външния натиск за решаването му. В хода на разговора може да се диференцират различни проблемни области

2. Определяне на възможни цели на консултиране.

През тази фаза консултантът трябва да подпомогне клиента в извеждане на цели на консултирането чрез промяна на настоящето, което не е удовлетворително в желано бъдеще. В този процес трябва да се отчитат способностите на клиента, консултантската компетентност и ограниченията на социалната среда.

3. Изработване и сключване на договор за консултиране

По време на тази фаза трябва да се уточнят целите, които ще се преследват, а също и отговорностите на двете страни, за да се реши проблемът.

4. Подробно съгласуване на действията за изпълнение на консултантския договор.

5. Диагностична фаза.

През тази фаза се диагностицират дефицитите в различни аспекти, които пречат да се намери адекватно решение на проблема.

Може да се проучи как младежите вземат решения, какви когнитивни изкривявания се срещат, какви страхове съществуват и др.

6. Разработване и степенуване на алтернативите за действие за постигане на целите.

Тук се преценява каква е ангажираността на клиента към определена алтернатива, какви са чувствата му спрямо нея, дали проявява нерешителност и др.

7. Оценка на консултирането.

Извършва се анализ на консултирането, като може да се фокусира върху степента на постигнатите цели, процеса, трансфера и др.

За всяка от изброените фази се изискват специфични консултантски умения, наред с общите умения като емпатия, забелязване на положителното в клиента, емоционална топлина и уважение към клиента, непосредственост и искреност.

Заклучение

Изборът на професия и намирането на работа е сложен процес, който се влияе от много фактори. Но този процес е много важен за младежите, за да станат продуктивни граждани на обществото. Затова специалистите от помагащите професии трябва да развиват ресурси и капацитет за квалифицирана помощ на младежите.

Професионалната помощ може да бъде индивидуална и групова, като всяка от тях има своите предимства и недостатъци.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ериксън, Е.** Идентичност, младост и криза. С., 1996.
2. **Смит, Х., Джон Уейкли.** Психология на организационното поведение. Варна, 1992.
3. **Ертелт, Б., Уилям Шулц.** Наръчник за консултантска Компетентност. С., 2002.
4. **Силгиджиан, Х.** Аз-концепция през юношеството или преходът към зрелостта. С., 1999.